

Televizijske in gledališke serije

VRAČANJE NA KRAJ ZLOČINA

Maša Ogrizek

Ormo nadaljevanke danes asociativno povežemo s televizijo. A televizija ni bila prvi množični medij, v katerem sta zaživelii nadaljevanke oziroma nanizanka. V 19. stoletju so sprva v mesečnikih, kasneje pa v dnevnih časopisih v nadaljevanjih izhajala izvorna literarna dela, v dvajsetih letih prejšnjega stoletja pa so se na radiu pojavile prve soap opere. Takšno preoblikovanje serije iz časopisnega v radijski in kasneje televizijski format je videti kot stvar »naravne evolucije«. A da bi se televizijska nadaljevanke preselila na gledališke odre?

Na prvi pogled je ta korak morda videti anahronističen, saj gledališče kot medij ponuja veliko manj (tehničnih) orodij kot televizija. Kako prevesti številna prizorišča, hitro montažo, različne plane, množico likov in paralelnih zgodb, preskakovanje časa ipd. v gledališki jezik? In kako občinstvo zvabiti, da se večkrat zapored vrača v temno dvorane, da bi izvedelo, kako se nadaljuje in slednjic razplete zgodba? To v času lahko dostopnih televizijskih in filmskih vsebin, ki si jih lahko kjerkoli in kadarkoli pretočimo ter nato ogledamo na svojih mobilnih telefonih in prenosnih računalnikih, zagotovo ni lahka naloga.

Takšnega pogumnega podviga so se lotili v Mestnem gledališču ljubljanskem. Lansko leto so izvirni »zločin« zagrešili s štirdelno kriminalno mini serijo *Vrnanja vrata*, za katero je scenarij napisal Nejc Gazvoda, režiral jo je Aleksander Popovski. V letošnji gledališki sezoni pa si je v vitem gledališču mogoče ogledati serijo *Praznina spomina*, za katero je scenarij napisala Barbara Zemljič, režirala jo je Nina Šorak. Kolikor je snovalcem obeh serij znano, gre, kar zadeva sam format gledališke nadaljevanke, za novost v svetovnem merilu. In zagotovo ni naključje, da gre v obeh primerih za žanr kriminalke, saj le ta zagotavlja zadostno dozo suspenza oziroma napetosti in negotovosti, ki gledalca »prisilijo«, da se vrata na kraj zločina. Da bi občinstvo čim bolj nestrno pričakovalo novo nadaljevanje, sta obe seriji, po vzoru klasičnih televizijskih nadaljevanek, zasnovani tako, da se vsak od delov zaključí z odprtim koncem (cliffhangerjem).

Tudi najbolj zagreti gledalci, za katere je značilno maratonsko oziroma verižno gledanje nadaljevanek, redko spremljajo več kot pet serij naenkrat. Kako torej izmed štiristotih zase izbrati prave štiri?

Oblikovanje gledalske skupnosti

To zaporedno vračanje v gledališče ima še en zanimiv stranski učinek: oblikovanje gledalske skupnosti, kar se zdi **Nini Šorak**, režiserki predstave *Praznina spomina*, »dodana vrednost« gledaliških nadaljevanek. »V gledališču sto ljudi istočasno gleda isto stvar; kot obiskovalec se skupaj s preostalimi smejiš, zadržuješ dih, komentiraš. V primerjavi s televizijo se mi zdi to velik plus gledališča, da nisi izoliran, s kolicami na kavču, ampak da si v nenehni interakciji s preostalimi gledalci.« Po njenih izkušnjah se komuniciranje nadaljuje tudi po predstavi. »Gledalci se, ko zapuščajo dvorano, zapletejo v pogovor tudi s popolnimi neznanci, s katerimi so bili priča umoru. Skupaj želijo razrešiti uganke.«

Skupinska gledalska izkušnja v gledališču se na prvi pogled radikalno razlikuje od sodobnega gledanja televizije, ki je izrazito individualizirano. Danes ima tako večina gospodinjstev več televizijskih sprejemnikov, televizijske vsebine pa je mogoče gledati tudi na drugih elektronskih napravah – na računalniku, tablici in mobilnem telefonu. Tudi ponudba televizijskih kanalov in internetnih ponudnikov, med katerimi lahko izberemo, je v zadnjih desetletjih skokovito narasla.

Včasih pa je bilo tudi gledanje televizije do neke mere skupinsko početje. Ne le da je bil v enem gospodinjstvu le en televizijski sprejemnik, pred katerim je sedela zbrana vsa družina. V času tradicionalne oziroma tako imenovane broadcast televizije je prevladovalo linearno gledanje oziroma gledanje po sporedu, tudi nabor vsebin je bil občutno manjši kot danes. Velik delež televizijskih gledalcev je tako sočasno gledal isto stvar. Lahko bi rekli, da se je na ta način oblikovalo fizično resda ločeno, a vendarle množično občinstvo, ki si je delilo enako (televizijsko) izkušnjo.

A ne glede na spremenjene načine gledanja televizija vsaj zadnjih deset let doživlja ponovni razcvet in njen paradni konj so v zadnjih letih prav tako imenovane kakovostne televizijske serije. **Doc. dr. Dejan Jontes** s katedre za medijske in komunikacijske študije na FDV pritrjuje, da se je v smislu produkcije ustvarjalni potencial – najboljši scenaristi, režiserji, pa tudi igralci – preselil s filma na televizijo, kjer so nov zagon televizijskim serijam dali predvsem novi internetni ponudniki in novi poslovni modeli.

A sodobne televizijske serije se pomembno razlikujejo od klasičnih: ne negotovijo več množičnega občinstva, vseh gledalcev nederincirano, ampak nišna občinstva. »Danes imamo zelo specifične serije, ki imajo vsaka svoje občinstvo,« pojasnjuje dr. Jontes. In dodaja, da gre v zadnjih letih za pravo inflacijo: »V zadnjih dveh ali treh letih se samo v Združenih državah Amerike na leto posname več štiristo tako imenovanih scripted serij, od katerih jih le okoli dvajset odstotkov dočaka drugo sezono.« Posledica te enormne produkcije je tudi pretirana fragmentacija občinstva.

Kako izmed 400 izbrati prave štiri?

In kako v poplavi ponudbe najti pravo serijo zase? Kot pojasnjuje Jontes, raziskave kažejo, da povprečen gledalec redno spremlja tri do štiri serije. Tudi najbolj zagreti gledalci, za katere je značilno maratonsko oziroma verižno gledanje nadaljevanek, tako imenovano binge-watching, redko spremljajo več kot pet serij naenkrat. Kako torej izmed štiristotih izbrati prave štiri zase? Dr. Jontes meni, da kljub temu, da je koncept žanra do neke mere preživet, izbor vendarle vsaj delno poteka po žanrskem ključu: »Če imaš rad vampirske serije, znanstvenofantastične serije, kriminalne serije itd., potem izbiraš znotraj te ponudbe. Žanr na neki način še vedno deluje kot okvir,

Tam ni zares luže krvi

Kljub številnim omejitvam (številna igralcev, lokacij, dogodkov ipd.) ima tudi gledališče, kar zadeva serije, svoje prednosti: »V gledališču je več stvari verjetnih, ker gledališkemu gledalcu domišljija bolj dela kot televizijskemu oziroma filmskemu. Televizijska kriminalka je tako zahtevna zato, ker mora biti zelo realistično izpeljana – od maske do lokacij in svetlobe. V gledališču pa lahko demno govorimo o odtsih, čeprav vemo, da tam ni zares luže krvi. Ker obstajajo tako močne gledališke konvencije, nam pred gledalci nekaterih stvari preprosto ni treba upravičevati,« je prepričana Nina Šorak.

Doktor House, in ne Hugh Laurie

Če si izposodimo prispodobno iz ljubezenskega življenja, bi lahko rekli, da je film one night stand, televizijska serija pa je dolgoletno razmerje. Gledalec določene serije mora svoji izbranki nameniti precejšnje količine ne le časa, ampak tudi (čustvene) pozornosti. Zakaj ji, v izobilju ponudbe, ostaja zvest? Glavni adut, s katerim serija gledalce priklene nase, so zanimivi, kompleksni liki, na katere se navežemo. Poznamo njihove odlike in slabosti, njihove težave v službi in ljubezni, celo skrite (seksualne) obsesije. Zato ne čudi, da like iz televizijskih serij – v nasprotju s filmskimi, ki se nam praviloma vtisnejo v spomin po (zvezdniskem) igralcu, ki jih je upodobil – ključemo po njihovih »pravih« imenih. Glavni junak iz serije *Zdravnikova vest*, s katerim smo se lahko družili kar osem zaporednih sezon, je tako denimo za gledalce preprosto doktor House, in ne Hugh Laurie.

znotraj katerega se oblikuje neka gledalska skupnost. Okoli kulturnih serij, kakršna je denimo *Igra prestolov*, pa se oblikujejo fanovske skupnosti, ki med seboj komunicirajo bodisi od ust do ust bodisi prek spleta.«

Kazimir, trinajstletni osnovnošolec, televizijske serije vedno gleda v svoji sobi; najpogosteje jih gleda na majhnem zaslonu svojega mobilnega telefona, redkeje pa na svojem prenosnem računalniku. »Sočasno spremljam štiri do pet nadaljevanek oziroma nanizank, žanrsko pa so mi najbližje grozljivke in kriminalke.« In kako se odloči, kaj bo gledal? »Sledim youtuberjem, ki so jim vseč podobne stvari kot meni, in potem preverim tiste serije, ki jih oni priporočajo. Če so mi vseč, jih pogledam do konca,« svoj trik razkriva Kazimir.

Tudi **Tinca**, dvaintridesetletna arhitektka, televizijske serije najraje gleda sama. To, na kakšnem ekranu si pogleda neko serijo, je odvisno od njene kvalitete. »Če je nekaj 'za sproti', gledam kar na laptopu; nanizanka, ki sem jih res nestrno čakala in so res dobro posnete, pa si 'zlowdam' na ključek in pogledam na big screen-u.« Odkar ima otroka, ima manj časa, zato redno spremlja občutno manj serij kot nekdanj. »Zdaj v roku ene sezone sledim štirim nadaljevanek, deset let nazaj, v najstniških oziroma študentskih letih, sem jih gledala vsaj deset, odvisno od resno. Zdaj serije praviloma spremljam redno, ali po dva dela skupaj. Nekdanj pa sem rada bingela, včasih sem si tako celotno sezono ogledala v enem vikendu.«

Na kakšen način pa si Tinca, ki ji je žanrsko najbližje drama, pomaga, da loči (televizijsko) zрно od plev? Delno se zanaša na ustna priporočila prijateljev in znancev, najbolj pa se zanese na nagrade stroke. »Kadar v medijih vidim, da neka serija pobere veliko nagrad, denimo emmyjev, preverim vsebino. Če me

Nadaljevanke *Praznina spomina* – na fotografiji Maruša Majer in Primož Pirnat – so si imetniki abonmaja Nadaljevanke že lahko ogledali štiri zaporedne četrtke v aprilu. Slavnostna premiera pa bo 14. in 15. maja 2018, ko bodo lahko gledalci spremljali celotno serijo v dveh dneh, in sicer po dva dela naenkrat. Fotografija: Peter Giodani

pritegne, si pogledam prvi del, in če mi je vseč, si pogledam celotno serijo.« V zadnjem času so ji najbolj všeč enosezonske nadaljevanke, ki imajo šest do dvanajst delov, saj za daljše preprosto nima časa. Opaža, da so krajše nadaljevanke praviloma zares dobro narejene in da se tako po strukturi pripovedi kot po kvaliteti produkcije približujejo filmu.

Kot razloži dr. Dejan Jontes, se je »format krajše serije, ki ima od šest do dvanajst delov, prilagodil internetnim ponudnikom, ki celo sezono objavijo naenkrat. Nekdanj pa je imela ena sezona televizijske nadaljevanke štirindvajset delov, ki so bili vezani na število tednov v spomladanski oziroma jesenski sezoni.« Tinci je ta novi princip všeč, saj se lahko sama svobodno odloči, kdaj in koliko delov naenkrat si bo ogledala. Kazimirju pa je ljubše, da objavljajo po eno nadaljevanje, saj v tem primeru na družbenih omrežjih ne morejo objavljati spoilerjev (spoiler je objava, ki razkrije pomembne informacije in s tem pokvari užitek gledanja).

Ta nov model sočasnega objavljanja, ki omogoča tako imenovano maratonsko oziroma verižno gledanje, je posledično vplival tudi na vsebino oziroma strukturo sodobnih serij. »Če objaviš celotno sezono naenkrat, moraš gledalca na drug način pritegniti k temu, da si pogleda vse dele. Odprt zaključek na koncu epizode ne zadošča več. Prej je moral biti suspenz veliko večji, da si ves teden čakal na to, da bi izvedel, kako se bo nadaljevalo. Zdaj pa morajo biti, sploh zaradi zasičenosti ponudbe, liki veliko bolj prepričljivi in zgodba zanimiva, da gledalec vztraja in si ogleda vseh deset delov,« je prepričan Dejan Jontes.

Pretakanje televizijskih serij in gledanje po sporedu

Čeprav je sodobno gledanje televizijskih nadaljevanek individualizirano in privatizirano,

se tudi danes oblikujejo (virtualne) gledalske skupnosti. Kazimir tako sledi profilom na Instagramu, ki so narejeni za njegove najljubše serije, sledi pa tudi fan accountom (spletnim mestom, posvečenim posameznim serijam), kjer objavljajo novice o njih. Občasno, denimo na počitniškem taboru, pa si televizijske serije ogleda skupaj s prijatelji, kar mu je zelo všeč, saj se lahko potem o njih v živo pogovarjajo. Tinca, nasprotno, ne čuti potrebe po izmenjavi mnenj. Izjema je le *Igra prestolov*, ki jo spremlja zares veliko ljudi. »Okoli te serije je pravi pomp. Ljudje si vzamejo dopust, da jo lahko gledajo takoj zjutraj, ko pride v Ameriki ven. Ali pa organizirajo posebne večere in jo gledajo skupaj pri nekom doma.«

Pri nas osrednji televizijski programi tako še vedno nagovarjajo množično, nediferencirano

Tako Kazimir kot Tinca serij nikoli ne spremljata na kakšnem od številnih televizijskih programov, ampak si svoje izbranke pretočita z interneta. »Tisti dve uri zvečer, ki jih imam na razpolago, hočem gledati stvari, ki si jih sama izberem, ne pa se zadovoljiti z nečim, kar je po naključju ravno na televiziji,« nam pojasni Tinca. Pretakanje z interneta – ki pri nas sicer ni legalno, a ga tudi ne preganjajo, če vsebin ne prodajajo naprej – je načeloma enako dostopno vsem. Pa vendarle do neke mere ohranja razredno ter generacijsko raznolost, saj poleg tehnične opreme zahteva tudi določena znanja. Tako sta Kazimir, predstavniki najmlajše, digitalne generacije gledalcev, in Tinca, dve desetletji starejša, a že računalniško visoko pismena gledalka, pri nas prej izjemi kot pravilo.

Skupinska gledalska izkušnja v gledališču se na prvi pogled radikalno razlikuje od sodobnega gledanja televizije, ki je izrazito individualizirano.

no občinstvo, v katerem so zajeti oba spola, vsa starostna obdobja, različna izobrazbena struktura itd. Zato jim tudi ne more uspeti z nišnimi serijami, ampak s takšnimi, ki »ciljajo« na širše občinstvo.

(Romantična) ljubezen in zločin

Takšna programska naravnost se odraža tudi v izboru televizijskih serij, ki jih predvajajo na omenjenih programih, pri čemer obstaja občutna razlika med nacionalno in komercialnimi televizijami. Dejan Jontes ta razkol opiše takole: »Če je tvoj edini imperativ gledanost, potem slediš principu 'občinstvo si to želi in mi jim bomo to dali'. Nacionalna televizija pa – vsem kritikam navkljub – svoje poslanstvo, vsaj kar se izbora filmov in tudi serij tiče, odlično opravi.

Iz res enormne ponudbe pogosto izberejo nekaj izjemnih.«

Nasprotno komercialne televizije zajemajo predvsem iz širokega bazena telenovel. Pri čemer domača produkcija, ki ima tudi največjo gledanost, ni nobena izjema. Dr. Jontes pravi, da pri nas trenutno prevladuje produkcija nekakšne variacije telenovele, pogosto s komičnimi elementi, kakršna je bila recimo nadaljevanke *Ena zlahtna storija*, ki je ta trend začela. Po njegovem mnenju je ta premik, vsaj kar zadeva domačo produkcijo, od situacijske komedije prek resničnih šo-

no občinstvo, v katerem so zajeti oba spola,

nov do telenovel primerljiv s tujino, le da do njega pri nas prihaja z nekajletnim zamikom. Si torej lahko kmalu obetamo tudi kvaliteten serije domače produkcije?

Gledališka serija *Praznina spomina* in tudi *Vrnanja vrata* bi si zagotovo zaslužili takšen naziv. V nasprotju s telenovelami, ki so spleteno okoli ideologije romantične ljubezni, ta pa je prikazana kot edina možna izbira žensk, so v osrčju obeh kriminalnih serij umori. In osrednji lik, ki razpleta niti zločina, je v obeh gledaliških serijah mlada, odločna kriminalistka. V nasprotju z domačo televizijsko produkcijo – svetla izjema je nanizanka *Mame* – se omenjeni seriji tudi v drugih pogledih izogiba retradicionalizaciji spola. »V naši gledališki seriji je pet ženskih in pet moških vlog, ki služijo zgodbi. Trudila sem se spisati čim

kompleksnejše like; upam, da so vsi osvobodjeni stereotipov, ne glede na spol,« pravi **Barbara Zemljič**, scenaristka *Praznine spomina*.

V eni točki pa se omenjena serija vendarle nekoliko približa strukturi telenovele: v tesni partnerski oziroma družinski prepletosti vseh likov, kar je povezano predvsem z omejenim številom igralcev. »Iz desetih likov je bilo treba ustvariti cel svet ter kompleksne odnose, ki so seveda globlji in ponujajo več konfliktov ter globine, če gre za družinsko dinamiko,« pojasnjuje avtorica scenarija. In ker gre za žanr kriminalke, je ta dinamika v veliki meri patološka, kar bi bilo mogoče razumeti tudi kot (posredno) kritiko patriarhalne ureditve. A Barbara Zemljič se ne strinja s takšno interpretacijo: »Družinska patologija je po mojem mnenju v enaki meri prisotna tako v matriarhatu kot v patriarhatu. Težko bi rekla, da oblastna ali preveč zaščiteniška mati manj ali več prispeva k družinski patologiji kot oblasten in patriarhalen oče.«

Z morebitno selitvijo z gledaliških odrov na televizijske ekrane bi se pripovedna struktura tovrstnih (kriminalnih) serij – zaradi drugačnih produkcijskih pogojev – še dodatno obogatila oziroma razplastila. Večje število igralcev, lokacij in nenazadnje epizod bi s seboj prineslo več vzporednih pripovednih linij, kar bi omogočilo poglobljeno družbeno kritiko. Samo želiti si je torej, da kakovostne serije domače produkcije, ki zdaj domiselno orjejo ledino v gledališču, sčasoma zaživijo tudi na televiziji. »Serijskih« gledalcev, ki se vračajo bodisi v dvorano bodisi pred (televizijske) ekrane, je zagotovo dovolj.